

MEKTEPSKA POUKA U 2023/2024. GODINI – ANALIZA, IZAZOVI I SMJERNICE

Enes SVRAKA
Rijaset Islamske zajednice u BiH
enes.svraka@rijaset.ba

SAŽETAK: Autor u prvom dijelu rada čitatelje upoznaje s osnovnim informacijama u vezi s realizacijom mektepske pouke Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u 2023/2024. godini, o početku i završetku mektepske pouke, primjeni Nastavnog plana i programa i ilmihalima. Zatim slijede informacije o organizacionim jedinicama Islamske zajednice, mešihatima i krovnim organizacijama Islamske zajednice Bošnjaka u dijaspori koje su provele ili pokrenule proceduru prilagodbe Nastavnog plana i programa mektepske pouke za svoje područje, te izradu dvojezičnih ilmihala, tj., na bosanski jezik i jezik zemlje u kojoj žive i rade. U drugom dijelu autor u radu skreće pažnju na dužnosti organa i personalnih nosioca odgovornih dužnosti Islamske zajednice u pogledu organiziranja, obezbjeđivanja uslova, podrške, nadzora i praćenja odgojno-obrazovnog procesa u mektebu. Također, u radu je pažnja skrenuta na kvantitet i kvalitet mektepske pouke u pogledu broja polaznika, broja časova na sedmičnom i godišnjem nivou, te ukupno predviđenom broju časova tokom pohađanja mektepske pouke, obimu sadržaja Nastavnog plana i programa mektepske pouke. U središnjem dijelu rada značajna pažnja skrenuta je na mekteb i mektepsku pouku kao važnu podršku porodici i roditeljima u pogledu odgajanja i podizanja djece. Također, autor ukazuje i na neke izazove mektepske pouke, te ih kategoriše kao općepoznate, specifične, funkcionalne i administrativne. Rad donosi i određene smjernice i preporuke za organiziranje, ustrojstvo, unapređenje, afirmaciju i podršku mekteba i mektepske pouke. Jedan dio rada govori o organiziranju mektepske pouke po modelu *mektepskog centra* s osvrtom na iskustvo, prednosti, nedostatke i izazove. U završnom dijelu rada autor afirmiše potrebu iznalaženja novih modela materijalne podrške mektebu i mektepskoj pouci, te promociji mekteba. Na kraju rada je afirmativan zaključak za organiziranje i ustrojstvo mektepske pouke.

Ključne riječi: mekteb, mektepska pouka, polaznici, muallimi/e, roditelji, Nastavni plan i program mektepske pouke, ilmihali, odgoj, kvantitet, kvalitet, mektepski centar

1. Uvod

Odgojno-obrazovni proces mektepske pouke predstavlja vrlo važan segment djelovanja i rada Islamske zajednice i sveukupnog doprinosa razvoju ličnosti djeteta. S razvojem školstva u društvu razvijalo se i vjersko podučavanje. Nažalost, dugi niz godina vjersko podučavanje izvodilo se skromno primjenjujući pedagoške standarde i pravila, tj. bez precizno

utvrđenih planova i programa, bez udžbenika, bez klupa, katedre, table, itd. Najveći doprinos standardizaciji vjerskog podučavanja dali su, kao što to obično i biva, pojedinci koji su postepeno pomjerali granice i podizali nivo uslova u kojima se izvodi pouka.

Izgradnja, oblikovanje i formiranje muslimanske ličnosti je važan segment djelovanja odgojno-obrazovnih ustanova Islamske zajednice,

među kojima je mekteb i mektepska pouka. Mekteb je najvažniji segment vjerskog podučavanja muslimana u Bosni i Hercegovini i utemeljen je od najranijeg prisustva islama na ovim prostorima. Iskustvo i tradicija podučavanja u mektebu su višestoljetni, ali kontinuirano aktualiziranje i propitivanje mekteba i mektepske pouke je potrebno i veoma važno. Historijski posmatrano, mekteb i

mektepska pouka su prošli kroz različite društveno-političke etape i okvire. Stoga je značajno da se u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini¹ sagledavaju dosadašnja iskustva i saznanja do kojih smo došli, te na naučnim osnovama razgovara o mektepskoj pouci i mogućim promjenama i inovacijama.

Odgaj i obrazovanje su utkani u osnovne temelje islama. Organiziranje i realiziranje mektepske pouke je u nadležnosti džemāta/medžlisa Islamske zajednice. Međutim, usmjerenje, analiziranje, strategija, nadzor, praćenje, inoviranje, podrška i drugo očekuje se i prije svega je u nadležnosti viših instanci u strukturi Islamske zajednice.

U pogledu kreiranja i određivanja strateških opredjeljenja i pravaca razvoja i unapređenja mektepske pouke, dosadašnja iskustva i naučna promišljanja su od neprocjenjive važnosti. U tom kontekstu Uprava za vjerske poslove Rijaseta organizira savjetovanja, okrugle stolove, seminare i druge aktivnosti od značaja za mektepsku pouku. Redovno tematiziranje mektepske pouke potreba je i zadaća svih nivoa Islamske zajednice. Ovaj rad ima za cilj da ponudi kraći prikaz organiziranja mektepske pouke Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u 2023/2024. godini s posebnim osvrtom na smjernice i preporuke u cilju kontinuiteta kvaliteta i poboljšanja mektepske pouke.

2. Realizacija mektepske pouke u 2023/2024. godini – osnovne informacije

Organizacija mektepske pouke Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je po mnogo čemu jedinstven model vjerskog podučavanja u svijetu, kao što je i koncept i model organizacije same Islamske zajednice jedinstven. Mektepska pouka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini odvija se u skladu s

Pravilnikom o mektebu i mektepskoj pouci. Shodno Odluci Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini broj: 02-03-2-2278-3/23² i Kalendaru mektepske pouke, u 2023/2024. mektepskoj godini pouka je počela upisom polaznika 9. septembra 2023. god./24. safera 1445. god. po H. Završetak mektepske pouke, kraj mektepske godine planiran je u nedjelju 2. juna 2024. god./25. zul-ka'deta 1445. god. po H. Mektepska pouka u 2023/2024. mektepskoj godini izvodi se na tradicionalan/ konvencionalan način.

Mektepska pouka u toku mubarek mjeseca ramazana izvodit će se prilagođena ramazanskim ibadetima, tj. određeni broj termina za realizaciju mektepske pouke treba prilagoditi vremenu izvršavanja ibadeta, a polaznike uključiti u njih, kao što su namazi (dnevni i teravih-namaz), mukabela, zajednički iftari i drugo.

Shodno Kalendaru mektepske pouke za 2023/2024. mektepsku godinu, realiziraće se i mektepsko takmičenje prema sljedećem rasporedu: 28. aprila 2024. godine za nivo medžlisa, 12. maja 2024. godine za nivo muftiluka i 26. maja 2024. godine finalno takmičenje polaznika mektepske pouke na nivou Rijaseta.

2.1. Jedinstveni NPP mektepske pouke – primjena i prilagodba

Osnovni dokument prema kojem se realizuje mektepska pouka je Nastavni plan i program mektepske pouke donesen 2017. godine, te *Ilmihali* 1, 2 i 3 za prvi, drugi i treći nivo. Mektepska pedagoška dokumentacija je podrška muallimu u realizaciji mektepske pouke i obaveza u evidentiranju i praćenju odgojno-obrazovnog procesa u mektebu.

Primjena novog Nastavnog plana i programa mektepske pouke, ilmihala i mektepske pedagoške dokumentacije počela je 2020. godine na području

muftijstava u Bosni i Hercegovini. Pored Bosne i Hercegovine, službeni podaci Islamske zajednice ukazuju na činjenicu da se danas Nastavni plan i program mektepske pouke, ilmihali i mektepska pedagoška dokumentacija primjenjuju i na području Islamske zajednice Bošnjaka za Sjevernu Ameriku, Mešihata Islamske zajednice u Sloveniji i Islamske zajednice Bošnjaka u Norveškoj. Preduslov za službenu primjenu Nastavnog plana i programa mektepske pouke Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini jeste da je u skladu s utvrđenom procedurom i metodologijom na nivou Rijaseta i organizacione jedinice (mešihata/krovne organizacije) prilagođen, te su ga Rijaset i Vijeće muftija usvojili i odobrili.

U skladu sa suvremenim okolnostima i izazovima podučavanja polaznika mekteba vjeri i očuvanja bosanskog jezika, u saradnji s organizacionim jedinicama Islamske zajednice koje su završile proceduru prilagodbe Nastavnog plana i programa mektepske pouke pripremaju se i rade dvojezični ilmihali. Ovo pitanje u krovnim organizacijama zahtijeva iznalaženje funkcionalnog rješenja i u tom kontekstu cijenimo da je napravljen značajan iskorak. Do sada su prevedeni i štampani dvojezični *Ilmihali* 1, 2 i 3 na bosanskom i engleskom jeziku i *Ilmihal* 1 na bosanskom i norveškom jeziku. U pripremi su *Ilmihali* 1 i 2 na bosanskom i slovenskom jeziku.

Jedinstven i jednoobrazan koncept i pristup mektepskoj pouci važan je iz više razloga. Prije svega, to je prilika da shodno zajedničkom Nastavnom planu i programu mektepske pouke i ilmihalima, polaznici mektepske pouke uče i usvajaju iste sadržaje na cjelokupnom području Islamske zajednice, utemeljene na propisima hanefijskog mezheba.

Izvođenje mektepske pouke za muallime će biti lakše s aspekta metodologije podučavanja, primjene

¹ Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini podrazumijeva područje Bosne i

Hercegovine, mešihata i krovnih organizacija Islamske zajednice Bošnjaka u dijaspori.

² Arhiva Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

učila, pomagala i dodatnih sadržaja. Ovaj koncept omogućuje i zajedničku evaluaciju mektepske pouke i povratne informacije iste, koje su važne kako muallimima, tako i nadležnim organima i organizacionim jedinicama Islamske zajednice koje brinu o mektepskoj pouci.

2.2. Organi Islamske zajednice i nosioci vjerskih autoriteta

U Bosni i Hercegovini imamo kontinuitet institucionalnog, organiziranog i uređenog mektepskog podučavanja. Od dolaska islama na naše prostore do danas mekteb je prošao put od obaveznog, preko zabranjivanog do neformalnog, odnosno dobrovoljnog pohađanja. Mektepsko, vjersko podučavanje muslimana za vrijeme osmanske uprave realizovalo se u mualimhani³ tj. višem mektebu, odnosno nižoj srednjoj školi u kojoj se školovao kadar za potrebe novootvorenih mekteba, zatim sibjan-mektebu,⁴ mektebi-ibtidaijji,⁵ ruždijji⁶ i medresi.

Nadležni organi organizacionih jedinica Islamske zajednice kao i personalno nosioci odgovornih dužnosti na svim nivoima, u skladu s Pravilnikom o mektebu i mektepskoj pouci, imaju jasno definirane nadležnosti u pogledu organiziranja, obezbjeđivanja uslova, podrške, nadzora i praćenja toka odgojno-obrazovnog procesa u mektebu. U tom kontekstu jako je važno da džemat, medžlis, muftijstvo/mešihat i Rijaset pravovremeno urade svoj dio posla, jer samo tako možemo očekivati da mektepska pouka funkcioniše i daje očekivane rezultate.

Mualim je neposredni realizator mektepske pouke u džematu, međutim, sljedeći u personalnom nizu odgovornosti je glavni imam. Uloga glavnog imama je veoma bitna, jer glavni imam je prva osoba u medžlisu koja zna šta je mekteb, koja je upućena u mektepsku pouku i kojoj se muallim

može obratiti po bilo kom pitanju u vezi s mektebom. Glavni imam je nadležan za organiziranje mektepske pouke na nivou medžlisa i prije svega podrška mualimu u stručnom i svakom drugom pogledu, pa tek onda odgovorno lice za nadzor i praćenje mektepske pouke na nivou medžlisa. U izvršavanju dužnosti glavnog imama, u pogledu mekteba i mektepske pouke, prethodno mualimsko iskustvo je od neprocjenjive važnosti.

Mualim/a⁷ je stručno osposobljena osoba koja ima odgovarajuće kompetencije i sposobnost za izvođenje mektepske pouke. Mualim koji je siguran da će dobro razumjeti dijete, odgovoriti na njegove potrebe i pružiti mu kvalitetan odgoj i obrazovanje, roditeljima ulijeva veliko povjerenje. Jedan od pet glavnih faktora odgojno-obrazovnog procesa u mektebu (polaznik, mualim, nastavni sadržaj, roditelj i tehnološka sredstva) jeste mualim, te je kao takav glavni nosilac odgojno-obrazovnih aktivnosti u mektebu. Prema tome, pored svih drugih faktora i okolnosti u i oko mekteba, muallim je ključni faktor, te od njega u velikoj mjeri zavisi čitav niz drugih pojedinosti kao što su: broj polaznika, redovnost, zalaganje na pouci, usvajanje sadržaja i primjena u praksi, podrška roditelja, podrška džematskog odbora itd. Pored toga, on je istovremeno i inspirator cjelovitog razvoja djetetove ličnosti. Mualim treba biti spreman poistovijetiti se s polaznicima i spustiti na njihov nivo, ne profesionalno, izvještačeno, već istinski u svom umu i srcu, naravno pri tom zadržavajući distinktivne osobine odrasle osobe. Dakle, treba poduzeti sve što je moguće da bi im se približio, te da ga u određenom smislu smatraju drugom, a da pritom ne izgubi svoj autoritet.

Mualimski poziv je istovremeno profesija i misija. Svakako, naši imami, hatibi i mualimi jesu profesionalci,

međutim, kada je u pitanju mekteb, onda je na prvom mjestu misija. U svim segmentima imamskog, hatipsko-mualimskog poziva, profesionalnost je potrebna i poželjna, međutim, ukoliko želimo do dobrih rezultata i ishoda u mektepskoj pouci, spremnost za misijsko djelovanje u mektebu je neophodna. Dakle, mualimski poziv je prije svega misija.

U cilju praćenja suvremenih pedagoško-didaktičkih tokova i pružanja stručne podrške mualimima, u znatnoj mjeri mogu doprinijeti redovni seminari za mualime na nivou medžlisa. Jedan od kvalitetnih modela pružanja stručne podrške mualimima jesu ogledni časovi koji se realiziraju na seminarima na način da jedan mualim realizuje čas, a ostali učesnici su u ulozi polaznika. U drugom dijelu prisutni mualimi analiziraju realizirani čas iznoseći svoja zapažanja, mišljenja i sugestije. Naravno, organiziranje stručnog usavršavanja za mualime poželjno je na nivou svih organizacionih jedinica Islamske zajednice.

2.3. Kvantitet i kvalitet mektepske pouke

Kvantitet i kvalitet su dva pojma koja ljudi koriste za svaki pojedini predmet, djelatnost, aktivnost, proizvod, itd. Kvantitet i kvalitet mogu se posmatrati kao dvije diskretne, skoro paralelne karakteristike koje je gotovo nemoguće pomiriti.

Jedna od odrednica čovjeka jeste da teži najboljem, najkvalitetnijem u svakodnevnom životu i u svakom pogledu. Tako prilikom obavljanja neke djelatnosti, nabavke životnih potreština, kupovine nepokretnosti, takmičenja, organiziranja različitih manifestacija, programa, itd., vrši se provjera kvantiteta i kvaliteta.

Kvantitet se odnosi na količinu ili broj nečega, dok se kvalitet odnosi na standard ili nivo izvrsnosti. Kvalitet

³ Mualimhana je u sistemu osmanskog obrazovanja bila niža srednja škola u kojoj se obrazovao mualimski i imamski kadar. (Trnka-Uzunović, 2008)

⁴ Osnovna škola koja je učenicima pružala najnižu obrazovnu razinu vjerske pouke.

⁵ Organiziraniji model odgojno-obrazovnog procesa koji najviše odgovara nastavi u osnovnoj školi.

⁶ Državna srednja islamska škola, u Bosni i Hercegovini definirana osmanskim zakonom o školstvu 1869. godine.

⁷ Mualimi/e su osobe koje odgajaju i podučavaju mlade kroz odgojno-obrazovni sistem Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. U daljem tekstu pojam mualim koristi se neutralno i odnosi se jednako na muški i ženski rod, tj. na mualime i mualime.

je važniji od kvantiteta jer osigurava dugoročnije pozitivne posljedice, dok kvantitet donosi privremenu korist. Kvalitet zahtijeva više truda i pažnje koja se posvećuje detaljima, dok kvantitet zahtijeva više resursa.

Kvalitet se odnosi na nivo izvršnosti nečega i mjera je koliko dobro neko izvršava svoju funkciju i zadovoljava određene standarde. Količina se odnosi na količinu ili broj nečega i objektivna je mjera koja se može kvantificirati ili izmjeriti brojčano.

U narednim rečenicama navest ćemo nekoliko primjera iz kojih se može razumjeti pristup i intencija Rijasetu – nadležnih službi u pogledu kvantiteta i kvaliteta prilikom posljednje reforme Nastavnog plana i programa mektepske pouke.

No, prije toga bit će interesantno posmatrati/analizirati broj polaznika mektepske pouke u kontekstu definiranja kvantiteta i kvaliteta s početka ovog podnaslova. Naravno, nije namjera analizirati konkretne brojke upisanih polaznika, već pokušati razumjeti odnos kvantiteta i kvaliteta kroz statistike podataka o broju polaznika. Prema tome, broj polaznika za odgojno-obrazovni proces u mektebu, za Islamsku zajednicu i društvo općenito je izuzetno važan, te u tom pogledu kontinuirano treba raditi i poduzimati konkretne aktivnosti. Međutim, redovnost polaznika, kvalitet mektepske pouke i odgojno-obrazovnih ishoda također, nema alternativu i zahtijeva stalnu pažnju.

Kada je riječ o broju časova na sedmičnom i godišnjem nivou, te ukupno predviđenom broju časova tokom pohađanja mektepske pouke, prednost je data kvalitetu u odnosu na kvantitet. Na dnevnoj osnovi novim Nastavnim planom i programom mektepske pouke predviđeno je da mualim realizuje maksimalno 6 časova, u odnosu na prethodnih 9, gdje se prednost daje kvalitetu i mualimu. Broj časova na sedmičnom nivou sa 18 po starom Nastavnom planu i programu mektepske pouke, revidiran je na 15 časova, što znači da je norma mualima umanjena, a broj časova po polazniku, odnosno nivou

mektepske pouke, uvećan. Dakle, umjesto prethodna 2 časa sedmično za svaku godinu, aktualni Nastavni plan i program mektepske pouke predviđa 4 časa za prvi nivo, 5 časova za drugi nivo i 6 časova za treći nivo. To znači da jedan polaznik umjesto prethodnih 70 časova u svakoj godini sada ima 140 časova u prvom nivou, 175 časova u drugom nivou i 210 časova u trećem nivou. Ukupan broj časova tokom pohađanja mektepske pouke sa 630 umanjen je na 525 časova.

Nastojanje da se učini vidljivim prednost kvaliteta u odnosu na kvantitet primjetno je i u obimu sadržaja Nastavnog plana i programa mektepske pouke. U tom kontekstu značajno je umanjen broj nastavnih jedinica prije svega iz oblasti historije islama, dok je s druge strane uvršten određen broj nekih nastavnih jedinica. Naslanjajući se na Nastavni plan i program mektepske pouke, urađeni su *ilmihali* 1, 2 i 3, čiji obim je značajno smanjen promatrajući broj stranica, te umjesto 740 stranica u prethodnim *ilmihali*ma, u aktualnim je 430. Također, urađeni su određeni iskoraci s aspekta multimedijalne primjene i upotrebe *ilmihala* te didaktičko-metodičke naravi. Naravno, smanjenjem broja *ilmihala* s devet na tri uticalo se i na porodične izdatke za njihovu nabavku.

Prilikom izrade Pravilnika o mektebu i mektepskoj pouci i Nastavnog plana i programa mektepske pouke, uvažavajući pedagoške standarde, uzimajući u obzir i realne okolnosti u vezi s mektebom i mektepskom poukom, tražila se mjera putem koje će se dati prednost kvalitetu u odnosu na kvantitet. Tako, naprimjer, prema prethodnim mektepskim standardima broj polaznika u jednoj grupi bio je maksimalno 40, dok je prema aktualnim propisima broj redovnih polaznika jednog nivoa maksimalno 30, a ukoliko ima preko 30 polaznika, formiraju se dvije grupe. Naravno, intencija nadležnih u Rijasetu Islamske zajednice je da se u ovom pogledu i dalje radi na poboljšanju, sukladno objektivnom stanju mektepske pouke, jer pedagoški standardi zagovaraju znatno manji broj djece u jednoj grupi. Također, prema ranijim

mektepskim propisima, ukupan broj redovnih polaznika u mektebu kada je potrebno angažirati pomoćnog, drugog muallima/muallimu nije definiran. U novom Pravilniku o mektebu i mektepskoj pouci i Nastavnom planu i programu to je definirano te ukupan broj redovnih polaznika u mektebu kada je potrebno angažovati pomoćnog muallima/muallimu jeste 90.

Navedeni podaci su pokazatelj da novi Nastavni plan i program mektepske pouke prednost daje kvalitetu u odnosu na kvantitet.

3. Status i uloga mekteba i mektepske pouke

Učenje i podučavanje je kur'anska kategorija i muslimanima je naređeno prvom riječju objavljenom u Kur'anu: *ikre* (uči)⁸. Kontinuitet mektepske pouke Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini ima duboke i dalekosežne korijene. U tom pogledu nezaobilazno je i važno da podsjetimo da je prvi mualim bio poslanik Muhammed, a. s. Ova činjenica govori o važnosti ali i počastvovanosti mualimskog/vjeroučiteljskog poziva. Pitanje podučavanja u islamu ima neprekidnu nit od vremena poslanika Muhammeda, a. s., i to je trajna kategorija do kraja svijeta.

Podučavanje vjeri i vjerskim načelima u Bosni i Hercegovini prvobitno je bilo neformalnog, a potom i formalnog karaktera. Tradicija mektepskog podučavanja traje stoljećima kroz različite vidove i modele organiziranja i prenošenja odgojno-obrazovnih vrijednosti s ciljem da se mladim naraštajima prenesu najvažnije vjerske i druge odgojne i obrazovne životne vrijednosti.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini uspostavila je odgojno-obrazovni sistem od predškolskog odgoja do visoko-obrazovnih ustanova, fakulteta. Nadamo se da će taj sistem u skorije vrijeme biti upotpunjen i zaokružen Univerzitetom Islamske zajednice. U tom lancu je mekteb i mektepska pouka. Za uspostavljanje i funkcioniranje naprijed navedenog

⁸ Kur'an, sura El-Alek, ajet 1

koncepta neophodna je dosljednost u primjeni i poštivanju normi, učila i propisa koji se odnose na odgojno-obrazovni sistem Islamske zajednice.

Mekteb i mektepska pouka je ustavna kategorija, a pristup podučavanju, mektepskoj pouci definiran je i uokviren moralnim normama islama. Pored Nastavnog plana i programa, ilmi-hala, tu je i mektepska pedagoška dokumentacija, Pravilnik o mektebu i mektepskoj pouci, Kalendar mektepske pouke, obrasci za izvještaj i samo izvještavanje o mektepskoj pouci. Mektepska pouka je živi proces i sve navedeno je važno za optimalno planiranje i poduzimanje adekvatnih aktivnosti u pogledu poboljšanja mektepske pouke i ostvarivanja određenog napretka na cijelom području Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

3.1. Mektepska pouka – podrška porodici i roditeljima

Tokom pohađanja mektepske pouke polaznici usvajaju prve i najvažnije spoznaje o temeljnim obrednim, odgojnim, obrazovnim, moralnim i drugim vjerskim vrijednostima, ali i o vlastitom identitetu. Također, važna komponenta mektepske pouke jeste upoznavanje i konekcija s mektebom, džamijom, džematom, Islamskom zajednicom, koja u konačnici želi da pomogne i podrži odgajanje i odrastanje pojedinca s izgrađenim kvalitetnim pogledom na život, vjeru, Zajednicu i Domovinu.

U tom kontekstu mekteb i mektepska pouka jesu značajna podrška porodici i roditeljima u pogledu odgajanja i podizanja djece. To je posebno važno razumjeti u današnjem vremenu različitih izazova i okolnosti. Stoga je podrška roditeljima na putu odgajanja i podizanja djece potrebija nego ikad. Ustvari, to je preko podrške porodici i roditeljima, podrška podizanju zdravih jedinki u društvu, odnosno kvalitetnog društva. Izazovi dvadeset i prvog vijeka s kojima se suočavaju današnje porodice i društvo višestruko su zahtjevnije u odnosu na vrijeme prije toga.

Različiti su faktori koji utiču na odrastanje i odgoj djeteta. I dalje

važi teza da se u porodici postavljaju temelji odgoja, međutim, mnogo je nadogradnje na te temelje koji su često krhki, te ih je potrebno ojačati. Sve je manje višečlanih porodica u kojima zajedno žive tri generacije, u kojima dedo (dedo) i nena (nana) daju svoj doprinos odgoju unučadi. Roditelji u želji da obezbijede potrebnu materijalnu egzistenciju nemaju dovoljno vremena za svoju djecu, posebno ukoliko rade oba roditelja. U tom slučaju djeca su od rane mladosti upućena na odgojno-obrazovne ustanove, prije svega obdaništa i vrtiće. Naravno, dalje je osnovna škola itd., a u tom lancu su mekteb i mektepska pouka.

U nedostatku sopstvenog vremena, nezadovoljni učinkom drugih odgojno-obrazovnih ustanova, iz straha zbog dešavanja u bližem i daljem okruženju, iz potrebe za vjerskom edukacijom i moralnim odgojem djece, mekteb i mektepska pouka su u percepciji roditelja vrlo važna karika. Često su njihova očekivanja mnogo veća nego što su stvarne mogućnosti mekteba i kompetencije muallima. Stoga, važno je razumjeti kolika su očekivanja roditelja, porodice, pa i društva od mekteba i mektepske pouke. Zato je važno da Islamska zajednica, odnosno muallimi, koji su prvi u nizu najpozvaniji i možemo reći najodgovorniji, jer oni neposredno rade s polaznicima mekteba i komuniciraju s roditeljima i porodicom, ispune svoju zadaću na najbolji mogući način. Svakako, nužno je da i roditelji ispune svoju zadaću i pomognu muallimu i Islamskoj zajednici kako bi ovaj zadatak na obostrano zadovoljstvo bio uspješno izvršen.

Reisul-ulema Mehmed Džemaludin-ef. Čaušević je davne 1933. godine ovako govorio: "Ako Vjerska Islamska zajednica želi trajan opstanak islama u ovim krajevima, treba da se pobrine za odgoj budućih muslimana. Hazreti Ali, radijellahu anhu, je rekao: 'Odgajajte svoju djecu za vrijeme u kojem će oni živjeti, a ne za vrijeme u kojem vi živite'. Treba muslimanskom podmlatku dati takav odgoj, koji će ga osposobiti za borbu u životu..." (Čaušević, 1933:254)

Istakli smo da je mektepska pouka značajna podrška porodici i roditeljima na putu odgajanja djece. U ostvarenju odgojno-obrazovnih ishoda mektepske pouke ističemo odgojnu i obrazovnu dimenziju. U definiranju i navođenju ovih ishoda više tački je posvećeno obrazovnim ishodima, jer to sadržaj Nastavnog plana i programa mektepske pouke nameće sam po sebi. Usvajanje obrazovnih sadržaja i postizanje obrazovnih ishoda kroz realizaciju Nastavnog plana i programa mektepske pouke na neki način se podrazumijeva, te se o tome ništa posebno i ne govori. Međutim, kada su u pitanju odgoj i odgojni ishodi mektepske pouke, ovoj dimenziji treba posvetiti posebnu pažnju, jer odgoj je na prvom mjestu. Svaka nastavna jedinica u sebi sadrži odgojnu poruku, koju je važno prenijeti polaznicima i ugraditi je u njihov vrijednosni sistem i svakodnevni stil života. Stoga, prioritetni zadatak mekteba i mektepske pouke, odnosno muallima jeste odgojna dimenzija, uspješno transferiranje odgojnih ishoda u cilju pripreme polaznika za kvalitetan svakodnevni duhovni život.

4. Izazovi mektepske pouke

Višestoljetno iskustvo odgojno-obrazovnog procesa u mektebu omogućilo je dostizanje određenog nivoa kvalitete mektepske pouke. Ustrajavanje na primjeni pedagoških standarda, odnosno didaktičko-metodičkih normi značajno je doprinijelo kvalitetu mektepske pouke. S tim u vezi, polaznici mekteba danas imaju savremenu, modernu i veoma kvalitetnu mektepsku pouku. Svakako, najveću zaslugu za to imaju naši stručni i odgovorni muallimi i muallime.

Kada je riječ o izazovima mektepske pouke, možemo ih okarakterisati kao: opće, specifične, funkcionalne i administrativne.

4.1. Opći izazovi

Opći izazovi su upisanost, odnosno brojnost i redovnost polaznika, mješovite – kombinovane grupe, udaljenost mekteba, vanmektepski treninzi, kursevi, sekcije i druge aktivnosti djece

u danima vikenda kada se održava mektepska pouka, itd. S obzirom na sve okolnosti koje utiču na brojnost i redovnost polaznika, ne možemo biti nezadovoljni, međutim, postoji značajan prostor za poboljšanje. Upisanaost i redovnost na mektepskoj pouci odražava se na cjelokupan odgojno-obrazovni proces u mektebu. Rijaset Islamske zajednice kroz poboljšanje Nastavnog plana i programa mektepske pouke, ilmihala, stručnih kompetencija mualima, promocije mekteba u medijima, društvu, u školi itd., nastoji doprijeti do djece koja ne idu u mekteb, odnosno privući pažnju roditelja koji ne šalju djecu na mektepsku pouku i uvjeriti ih da je to u njihovom interesu. Također, u ovom segmentu djelovanja Islamske zajednice uloga mualima je od ogromne važnosti.

4.2. Specifični izazovi

Specifični izazovi mektepske pouke su migracija stanovništva, mediji i medijski sadržaji, internet-ponuda i društvena kretanja. Naravno, ovo su izazovi na koje također Islamska zajednica nema veliki i neposredan uticaj. Migracije su lokalnog, međugradskog i međunarodnog karaktera. Migracije lokalnog karaktera možemo definirati kao preseljenja iz ruralnih, seoskih područja u urbane, gradske sredine, iz predgradskih u gradska naselja, ili iz jednog dijela grada u drugi. Migracije međugradskog karaktera su selidbe iz jednog grada u drugi unutar Bosne i Hercegovine ili neke druge domovinske zemlje. Migracije međunarodnog karaktera su odlasci iz Bosne i Hercegovine u druge države. Sva ova kretanja stanovništva odražavaju se na mekteb i mektepsku pouku. Jedne migracije utiču na smanjenje broja polaznika u seoskim džematima, a povećanje u prigradskim i gradskim. Druge utiču na smanjenje broja polaznika u Bosni i Hercegovini, a povećanje u zemljama Evropske unije, odnosno krovnim organizacijama Islamske zajednice u dijaspori.

Mediji i medijski sadržaji, internet-ponuda i društvena kretanja su ogroman izazov za cjelokupno društvo i ljudsku civilizaciju. S obzirom na

opširnost i obuhvatnost ovih izazova, odnosno tema, ovdje ih spominjemo samo načelno.

4.3. Funkcionalni izazovi

Među funkcionalne izazove svrstavamo opremljenost mektepskih učionica, podršku džemata i džematskih odbora, kompetencije i stručnost kadrova, saradnju mualima s roditeljima i saradnju s vjeroučiteljima. S obzirom na to da je svaki od navedenih izazova tema za sebe, bilo bi potrebno posvetiti joj poseban tekst. Imajući u vidu da to nije intencija ni kapacitet ovog rada, donosimo kratku elaboraciju o svakom od navedenih izazova.

Opremljenost i funkcionalnost mektepskih učionica je važan preduslov za kvalitetno izvođenje mektepske pouke. Svakako, to je značajna motivacija i za polaznike u pogledu njihovog odziva i redovnosti. Hvala Bogu sve je više mektepskih učionica koje ispunjavaju propisane standarde, međutim, potreban je dodatni napor za ostvarenje ovog preduslova u svim mektebima.

Podrška džemata i džematskih odbora je neophodna za opremljenost i funkcionalnost mektepskih učionica, međutim, ne samo to, već i općenito podrška mualimu u pogledu realizacije mektepske pouke i planiranih aktivnosti u mektebu.

Muallim je ključni faktor u mektebu. Dobar i kvalitetan mualim je uspješan i u slabije opremljenim učionicama i u nedostatku adekvatnih učila. Stoga su kompetentni i stručni kadrovi temelj kvalitetne mektepske pouke. U cilju pripreme mualimskih kadrova kroz odgojno-obrazovni sistem Islamske zajednice potrebno je više prostora i pažnje posvetiti pedagoškim predmetima i metodičkoj praksi. Bez komunikacije i saradnje mualima s roditeljima polaznika mektepske pouke i općenito roditeljima koji imaju djecu za mekteb nema uspješnog mekteba i nema uspješnog mualima. Naravno, ova saradnja i komunikacija trebaju biti dvosmjerne. Također, saradnja mualima i vjeroučitelja je važna za kvantitet i kvalitet mektepske pouke. Saradnja mualima i vjeroučitelja u cilju poboljšanja odgojno-obrazovnog

processa u mektebu i drugih aktivnosti u džematu je od posebnog značaja. Naravno, ona se odražava i na kvalitet nastave islamske vjeronauke u školi. Dobra saradnja mualima i vjeroučitelja može polučiti odlične rezultate u mektepskoj pouci i nastavi islamske vjeronauke u školi, a onda i u džematu.

4.4. Administrativni izazovi

Administrativni izazovi su mektepska pedagoška dokumentacija, dostavljanje izvještaja i digitalna/elektronska evidencija. Osnov mektepske pouke je kvalitetan odgojno-obrazovni rad s polaznicima mekteba i rezultati koji se vide u svakodnevnom životu polaznika s aspekta primjene naučenog i življenja islama praktično. Pored navedenog, važna je i uredna administracija koja u sebi sadrži bitne pokazatelje za kvalitetnu analizu u cilju daljnjeg promišljanja za unapređenje mektepske pouke. Mektepska pedagoška dokumentacija je u suvremenim odgojno-obrazovnim sistemima neophodna, a istovremeno kada je riječ o mektepskoj pouci i određeno opterećenje za muallima. Posebno u mektebima s većim brojem polaznika, te samim tim i obimnijom pedagoškom dokumentacijom. Rijaset Islamske zajednice je kroz posljednje promjene Nastavnog plana i programa mektepske pouke i mektepske pedagoške dokumentacije pokušao unaprijediti dnevnik mektepske pouke i matičnu evidenciju, na način da je to jedna knjiga u formi matične knjige s obavezom trajnog čuvanja u kojoj se vodi evidencija o pohađanju mektepske pouke i realizaciji nastavnih sadržaja, te evidencija o polazniku i praćenje njegovog napredovanja. U tom pogledu ostvareni su značajni pomaci, jer cilj je bio da se mualim što je moguće više oslobodi neposrednog upisivanja. Uredno vođenje pedagoške dokumentacije je obaveza, značajno i korisno za samog mualima, a naravno i za nadležne organe i nosioce odgovornih dužnosti u strukturi Islamske zajednice, te poseban značaj sa aspekta vremenske distance za generacije koje dolaze. Osim dnevnika i matične evidencije mektepske pouke, značajna pažnja će se posvetiti i drugoj pedagoškoj

dokumentaciji, pripremama za čas, svjedodžbama, priznanjima i uvjerenjima, te digitalnim sadržajima. Redovno i uredno dostavljanje izvještaja je višestruko značajno za sve organe u strukturi Islamske zajednice, počevši od džemata, medžlisa pa do Rijasetu. Organizacione jedinice Islamske zajednice: mešihati, muftijstva, uredi muftija i krovne organizacije Islamske zajednice Bošnjaka u dijaspori, shodno Pravilniku o mektebu i mektepskoj pouci, član 21, dužne su podnijeti Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini izvještaj o mektepskoj pouci. Pored ostalog, značaj izvještaja koji dostavljaju organizacione jedinice Islamske zajednice je u tome što statističke podatke o mektepskoj pouci možemo uporedo pratiti i analizirati u toku jedne ili više godina, te na osnovu njih promišljati poduzimanje daljnjih koraka za unapređenje mektepske pouke. Stoga, važno je da izvještaji budu blagovremeni, precizni, tačni, uredni sa svim traženim podacima i do kraja obrađeni. Digitalna/elektronska evidencija u mektepskoj pouci je jedan od ciljeva kojem se teži. Trenutna (ne) pokrivenost internetom i računarskom opremom, te nivo informatičke pismenosti otežava ostvarenje ovog cilja u svim džematima u Bosni i Hercegovini. Digitalna evidencija će omogućiti brži protok informacija i blagovremeno raspolaganje istima. Unošenje određenih podataka na jednom mjestu, mektebu i promjene koje nastanu biće istovremeno vidljive u medžlisu, muftijstvu/mešihatu i Rijasetu Islamske zajednice.

Izveštavanje i analiziranje su neophodne aktivnosti, sastavni dio ozbiljnog, odgovornog i profesionalnog odnosa prema radnim obavezama. Povratne informacije putem izvještaja, neposrednog uvida i neformalne komunikacije svjedoče o izazovima koji prate odgojno-obrazovni proces mektepske pouke.

5. Smjernice i preporuke za unapređenje, afirmaciju i podršku mekteba

Mektepska pouka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je po mnogo čemu jedinstven odgojno-obrazovni

koncept, ne samo u Bosni i Hercegovini, već na Balkanu, u Evropi i svijetu. Mektepska pouka kroz svoj historijski put u svim vremenima i sistemima razvijala se i opstajala, usprkos trenutačnim okolnostima i društvenim prilikama u kojima se organizirala i realizirala. U okviru historijskog pamćenja početka i razvoja vjerskog podučavanja, važne su nam činjenice i sjećanja na razvoj mekteba i mektepske pouke u Bosni i Hercegovini i na području Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

5.1. Mektepski centar

Organizacija mektepske pouke zahtijeva kontinuirano analiziranje, promišljanje i traženje najboljih rješenja. U posljednje vrijeme aktualna tema je organizacija mektepske pouke po modelu mektepskog centra. Riječ je o novom iskoraku u pogledu mektepske infrastrukture i organizacije mektepske pouke, a to su mektebi s tri i više učionica unutar džamijskog prostora ili zasebnih namjenskih objekata.

Naime, prije svega u gradskim sredinama, mektepska pouka s područja jednog grada ili nekoliko gradskih džemata organizira se na jednom mjestu u gradu, u čijoj realizaciji učestvuju više mualima, prije svega oni mualimi/e iz čijih džemata/mekteba polaznici dolaze u mektepski centar.

Shodno navedenom nameće se potreba razmišljanja o organizaciji mektepske pouke po modelu mektepskog centra u sredinama u kojima postoje ili se mogu obezbijediti uslovi za to. Također, prisutno je pitanje da li je mektepski centar potreba, izazov ili inovacija? Odgovor na ovo pitanje može biti u kraćoj formi: da, jeste, i jedno, i drugo, i treće.

Potreba je u onim mjestima i sredinama u kojima ima veći broj polaznika, odnosno 200 i više. Potreba je, jer polaznicima mektepske pouke treba ponuditi kvalitetni i praktični model pohađanja mektepske pouke, te istovremeno olakšati mualimima realizaciju i izvršavanje mualimskih dužnosti.

Izazov je, svakako, jer ulazimo na teren koji nije dovoljno ispitan i sa sobom nosi značajan broj pitanja

na koja treba ponuditi i naći funkcionalne odgovore. Imajući u vidu već postojeća iskustva, nadamo se da će put do nekih odgovora biti lakši.

Inovacija – vjerujemo da jeste. S obzirom na to da u dosadašnjem iskustvu organiziranja mektepske pouke nemamo organiziran i masovniji primjer realizacije iste po modelu mektepskog centra. Uz Božiju pomoć, iskren nijet, iskustvo i stručno promišljanje, nadamo se da ćemo doći do kvalitetnog rješenja, okvira koji će biti inovativan i nova stranica u realizaciji mektepske pouke.

Organizacija mektepske pouke u gradskim sredinama i velikim džematima, mektebima s većim brojem djece /polaznika mekteba po modelu mektepskog centra, jedan mualim/a, jedan nivo, jedan Nastavni plan i program je nešto o čemu treba razmišljati jer može dati novi impuls u razvoju mektepske pouke.

5.2. Iznažavanje novih modela materijalne podrške mektebu i mektepskoj pouci

Kroz svoju dugogodišnju historiju mekteb i mektepska pouka su prolazili kroz različite faze i kada je u pitanju finansijska podrška, odnosno materijalni status. Najčešće to je bilo na granici minimalnog, a vrlo često i ispod minimuma. Zahvaljujući prije svega Božijoj volji, a potom i mualimima koji su bili spremni da se odreknu svega samo ne mekteba, i naravno roditeljima polaznika i samim polaznicima, mekteb je danas tu, naš emanet i obaveza. Hvala Bogu, materijalno stanje mekteba je danas dobro u pogledu infrastrukture, opremljenosti mekteba, podrške mualimu i stimulacije polaznika. Međutim, nije na nivou na kojem bi trebalo biti, te je zajednička obaveza svih onih koji znaju i razumiju šta je mekteb, da porade na iznažavanju novih modela i izvora materijalne podrške mektebu i mektepskoj pouci u cilju razvoja, unapređenja i poboljšanja mekteba i mektepske pouke.

Mektebi s 200 i više polaznika su po broju polaznika u rangu mnogih škola u kojima radi značajan broj nastavnog osoblja, a u tim mektebima

uglavnom je jedan mualim s jednim ili dva pomoćnika. Stoga, iznalaženje novih modela materijalne podrške mektebu i mektepskoj pouci je pitanje s kojim se trebamo suočiti na nivou svih organizacionih jedinica Islamske zajednice, od Rijaseta do džemata.

Osim nadležnih organizacionih jedinica Islamske zajednice, očekuje se da materijalnu podršku mektebu i mektepskoj pouci, te iznalaženje novih modela i izvora finansiranja pruže džematlije, bez obzira da li imaju djecu u mektebu ili ne, te, naravno, i organi vlasti. U narednom periodu, Rijaset Islamske zajednice tražiće način za obezbjeđivanje finansijske podrške mektebu i mektepskoj pouci za angažman pomoćnih, dodatnih mualima u mektebima s većim brojem polaznika.

5.3. Okrugli sto o mektebu i mektepskoj pouci – Mektepsko takmičenje

U posljednjem stoljeću mekteb je kao odgojno-obrazovna ustanova prošao kroz vrlo buran vremenski period, od potpune negacije, minimiziranja, zabranjivanja i fizičkog rušenja, do ponovne afirmacije i zauzimanja mjesta koje mu pripada. Jedna od značajnijih aktivnosti u okviru mekteba je i mektepsko takmičenje. Jednoobrazan koncept omogućava istu šansu i učešće za sve polaznike mekteba i njihove mualime, kao i mogućnost organiziranja finalnog takmičenja polaznika mektepske pouke na nivou Rijaseta i sa učesnicima izvan područja Bosne i Hercegovine, dakle mešihata i dijaspore.

Mektepsko takmičenje pruža mogućnost da nadareni polaznici mekteba, oni koji žele više, uzmu učešća i dobiju priliku da iskažu stečena znanja i vještine usvojene tokom pohađanja mektepske pouke. U tom kontekstu krajem prošlog stoljeća jedan od vrlo značajnih iskoraka vjersko-prosvjetne službe Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini jeste organizovanje mektepskog takmičenja. Takmičenje se održava na nekoliko nivoa. Prva i osnovna aktivnost započinje u džematu kvalifikacijama na nivou džemata

za takmičenje na nivou medžlisa. Pobjednici takmičenja po kategorijama na nivou medžlisa su predstavnici medžlisa i učestvuju u drugom krugu na nivou muftijstva. Učesnici finalnog takmičenja polaznika mektepske pouke Rijaset su pobjednici takmičenja na nivou muftijstava, koji ujedno predstavljaju muftijstvo.

S obzirom na to da se ova aktivnost realizira već 25 godina i postala je tradicionalna, stekli su se uslovi da se na jednom okruglom stolu kao tema postavi "Mektepsko takmičenje". U tom kontekstu Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini putem Uprave za vjerske poslove u okviru manifestacije Dani mekteba organizirao je okrugli sto s naznačenom temom.

5.4. Promocija mekteba / marketing

Održavanje dostignutog nivoa, unapređenje, razvoj, afirmacija i promocija mekteba i mektepske pouke treba da bude stalna težnja svih učesnika odgojno-obrazovnog procesa u mektebu i nadležnih za mekteb i mektepsku pouku.

Promocija mekteba i marketing su suvremene potrebe i prilike. Stoga, pored internih mogućnosti Islamske zajednice kroz različite džematske aktivnosti i sadržaje, potrebno je uključiti i upotrijebiti elektronske medije: TV, radio, internet/društvene mreže, platforme, te različite modele vanjskog oglašavanja.

Zahvaljujući Media centru Islamske zajednice putem Radija i televizije BIR, u prilici smo da kreiramo sadržaje i vršimo promociju mekteba i mektepske pouke na području Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. U tom pogledu poznate su emisije "Radio mekteb" i "TV mekteb" koje se pripremaju i realiziraju u saradnji s organizacionim jedinicama Islamske zajednice i u kojima učestvuju polaznici mekteba i njihovi mualimi. Naravno, za ovu aktivnost važne su lokalne radio i TV stanice, koje mogu dati značajan doprinos afirmaciji mekteba. Internet je moćan alat za promociju i afirmaciju mekteba i mektepske pouke. Pored ostalog, internet može poslužiti za različite vrste oglasa, plakata, poziva,

zatim distribuciju audio i videouradaka. Jedan od značajnijih internet-alata jeste YouTube kanal, pogodan za postavljanje i gledanje obimnijih sadržaja poput emisija "TV mekteb" i drugih sličnih materijala. Također, u marketingu postoji pojam i koristi se model vanjskog oglašavanja koji je jedan od najefikasnijih oblika oglašavanja. To je komunikacijski kanal putem kojeg su ciljane poruke vidljive i dostupne tokom dvadeset četiri sata velikom broju ljudi. Za promociju i isticanje željenih sadržaja koriste se vanjski prostor za oglašavanje: plakat, billboard, osvijetljeni pano, led display oglašavanje, oglasi za stanice javnog prijevoza itd. Za razliku od drugih oblika oglašavanja, vanjsko oglašavanje je teško ne uočiti, što znači da će privući pažnju većeg broja osoba. Stoga je ovaj model oglašavanja također pogodan za promociju mekteba i mektepske pouke. Islamska zajednica ima velike mogućnosti kroz redovne džematske aktivnosti, a mualimi kroz vršenje redovnih imamsko-hatipsko-mualimskih poslova u džematu da predstavljaju i promovisu mekteb i mektepsku pouku. Prema tome, hutba, namjenski programi, vjerski skupovi, porodični i drugi skupovi jesu redovna prilika da se ukaže na značaj, ulogu i cilj mekteba i mektepske pouke.

Zaključak

Kontinuitet, stabilnost, napredak i razvoj mekteba i mektepske pouke zahtijevaju odgovornost i predanost svih učesnika odgojno-obrazovnog procesa u mektebu, dosljednost u primjeni i poštivanju normi i propisa mektepske pouke, razvijanje i podizanje svijesti o mektebu i mektepskoj pouci, te inovativnost i kreativnost u odgojno-obrazovnom procesu mektepske pouke.

Mektepska pouka je temelj i baštini duhovnog i nacionalnog identiteta muslimana, odnosno pripadnika Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Za ostvarenje cilja i zadataka odgojno-obrazovnog procesa u mektebu nužno je angažiranje svih učesnika, kontinuirano traženje načina za unapređenje, te predan i odgovoran rad nadležnih na svim nivoima u strukturi Islamske zajednice.

Literatura

- (2017). *Kur'an s prijevodom*. Prijevod Besim Korkut. Sarajevo: El-Kalem.
- Čaušević, Mehmed Džemaludin (1933). "Iman, islam", *Novi Behar*, 6, 19. i 20.
- Trnka-Uzunović, Amira, (2008). *Uloga mekteba u historiji obrazovnog sistema Bošnjaka, Novi Muallim*, 9, 34.
- "Odluka Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", *Arhiva Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, protokolarni broj: 02-03-2-2278-3/23.
- "Pravilnik o mektebu i mektepskoj pouci", *Zaključak Rijaseta*, broj: 02-03-2-2292-3/20.

الموجز

التعليم الديني في الكتاتيب في العام الدراسي 2023/2024

التحليل والتحديات والتوجهات

أنس سفراكا

في الجزء الأول من المقال، يقدم الكاتب للقراء معلومات أساسية حول تنفيذ التعليم الديني في كتاتيب المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك في العام الدراسي 2023/2024، بدايته ونهايته، وتنفيذ المنهج والكتب. ثم يتحدث عن الوحدات التنظيمية التابعة للمشيخة الإسلامية في الشتات، والتي أتمت عملية تكييف المناهج التعليمية في منطقتها أو ما زالت تجريها، إضافة إلى إعداد كتاب «علم الحال» أي التعليم الديني الثنائي اللغة، باللغة البوسنية ولغة البلد الذي يعيشون ويعملون فيه. وفي الجزء الثاني من البحث يلفت الكاتب الانتباه إلى واجبات الهيئات والشخصيات المسؤولة في المشيخة الإسلامية من حيث تنظيم التعليم الديني في الكتاتيب وتوفير الظروف لتنفيذه ودعمه والإشراف عليه ومتابعته. كما يلفت الانتباه إلى جودة التعليم الديني في الكتاتيب كماً ونوعاً، من حيث عدد المشاركين والحصص على المستويين الأسبوعي والسنوي، ومحتوى التعليم الديني في الكتاتيب، وإجمالي عدد الحصص المقررة له، ومنهجه. أما الجزء المركزي فيركز كثيراً على الكتاتيب ومناهجها باعتبارها دعماً مهماً للأسرة والآباء من حيث تربية الأطفال. كما يشير الكاتب إلى بعض التحديات التي تواجه التعليم الديني في الكتاتيب ويصنفها بين اعتيادية، ونوعية، ووظيفية، وإدارية. كما يقدم المقال بعض التوجيهات والتوصيات لتنظيم الكتاتيب والتعليم فيها، وتحسين أدائها ودعمها. ويتحدث المقال أيضاً عن التنظيم وفق نموذج المركز التعليمي مع الإشارة إلى الخبرات والمزايا والعيوب والتحديات. وفي الجزء الأخير من المقال يؤكد الكاتب على ضرورة إيجاد نماذج جديدة لتوفير الدعم المادي للكتاتيب والمعلمين والمعلمات، وكذلك النهوض بالكتاتيب. وفي النهاية يخلص الكاتب إلى تقييم إيجابي لتنظيم الكتاتيب والتعليم فيها.

الكلمات الرئيسية: الكُتّاب، التعليم في الكتاتيب، التلاميذ، المعلمون والمعلمات، أولياء الأمور، مناهج وبرامج التعليم الديني في الكتاتيب، التربية، التعليم، الحكم، الجودة، المركز الكُتّابي.

Summary

MAKTAB CLASS IN THE
ACADEMIC YEAR 2023/2024 – EVALUATION,
CHALLENGES AND GUIDELINES

Enes Svraka

In the initial part of this article, the author introduces basic information about the performance, the beginning and completion, application of the Teaching Plan and Programme and the textbooks ('Ilmihal) used by the maktab class of the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina in the academic year 2023/2024. Further, he presents information about the organisational units of the Islamic Community, meshihats, and umbrella organisations of the Islamic community of Bosniaks in the diaspora which initiated and carried out the process of modifications of the Teaching Plan and Programme of the maktab for their region, he then relates of bilingual textbooks used in respective countries. In the second part of the article, the author highlights the role of the individual bodies of the Islamic Community responsible for organisation, support, and supervision of the educational and upbringing process in maktab class. He also discusses both, quantitative and qualitative aspects of maktab class with regards to the number of attendants, volume of the teaching content, weakly and annual number of planned classes. In the central part of the article, the author elaborates on the significance of the role of maktab in supporting the family and parents in the process of upbringing children. He also points out the challenges facing the maktab class categorizing which are the same as general, specific, functional and administrative challenges. The article also offers some guidelines and suggestions for organisational and structural improvement of the maktab class in general and its promotion and support. In one part of the article, the author presents the model of *the maktab centre* and discusses its advantages, disadvantages and the challenges it faces. In the final part of the article, the author stresses the need to explore the possibilities for finding new sources of financial support for the maktab class and its promotion. Finally, he ends with an affirmative conclusion regarding the structural and organisational functioning of the maktab class.

Keywords: maktab, maktab class, students, maullims, parents, Teaching Plan and Programme for the maktab class, upbringing, quality, quantity, maktab centre